

OM BIBELANVENDELSE I ÞORLAKS SAGA

Av Reidar Astås

Þorláks saga foreligger i tre redaksjoner kalt henholdsvis A, B og C. A er bevart i håndskriftet Perg. fol. nr. 5 fra omkring 1360, et lite fragment kan være ca. 100 år eldre. Forfatteren kjenner vi ikke, men han har vært en geistlig, en samtidig kollega til forfatteren av *Hungvaka* og *Páls saga*, og har oppholdt seg lenge i Skálholt, der tittelpersonen var biskop i 15 år (1178-93). Vi får et populært bilde av Torlak, med trekk fra samvær og bekjentskap, det synes å være tydelig at en elev skildrer sin lærer. Sagaen stammer fra de første årene av 1200-tallet og åpner rekken av islandsk biografisk tekstproduksjon i middelalderen ved å presentere den sjettede biskop av Skálholt, *Þorlákr Þorhallsson* (1133-1193).

Selve livssagaen omfatter de første 18 kapitler av det overleverte verk. De resterende kapitlene 19-83, som til dels er meget korte, omfatter en jærtegnsdal, som i sin grunnstamme må være eldre enn selve sagaen. Det er tydelig at typeskjemaer for helgenberetninger har vært av betydning for utformingen av *Þorláks saga*, beretningen er blitt til i en tid da hovedpersonens ry som helgen var i sterk vekst. Samtidig er det klart at forfatteren er påvirket av trekk fra de tradisjonsrike bispevitaer. Men også européisk historiografisk tradisjon kan ha virket inn på framstillingen. Sagaens tilblivelse ligger kronologisk sett så nær opp til den biograferte persons levetid, at den nødvendigvis må ha et sterkt autentisk-biografisk preg når det gjelder kontrollerbare faktaopplysninger. Den fremtrer som eksponent for den sterke personorienteringen som preger mye av islandsk historieberetning. Det er en persons historie som berettes, begivenheter og andre mennesker sentreres rundt ham. Samtidig er det foretatt et utvalg av stoff fra virkeligheten så vel som fra skriftlige kilder. Dette er støpt sammen til en framstilling som tydeligvis tar sikte på å være det bildet av Torlak forfatteren ønsker skal overleveres til ettertidens ihukommelse. At skildringen ikke har vært betraktet som udiskutabel, ser vi av de endringer og tillegg som forekommer i de andre redaksjoner av sagaen.

Det kristne/antikke peregrinatio- og hjemløshetsideal ser ikke ut til å ha preget de islandske biskoper. For dem var det tvert imot en dyd å være sammen med og ett med sitt folk. På dette feltet var den germanske fyrste- og lederideologi sterkere enn européisk kirkelig tradisjon. Dette gjelder også denne *Þorláks saga*, selv om Torlak er tegnet som eksponent for den romersk-katolske kirkes idealer og krav. Det lokale kirkepolitiske aspekt ved hans virksomhet trer imidlertid i bakgrunnen, mens forbildesiden ved Torlaks liv og virke er sterkt framme.

Det finnes siteringsmateriale fra noe ulike kilder i sagaen: kirkefedrene er representert, så vel som katekismestoff og kirkeritualer, men også ordtak er å finne der. Et element i *Þorláks saga* som Finnur Jónsson og etter ham flere andre har pekt på, er de uvanlig tallrike bibelsitatene. Gjennom undersøkelse av de sitater fra og allusjoner til bibelstoff som finnes i *Þorláks saga* vil jeg nedenfor prøve å bestemme den rolle bibelavendelse spiller i sagaen, idet jeg legger A-versjonen til grunn. Det referers til Jón Helgasons tekstutgave av *Þorláks saga*

kap. 1-18 til grunn *Byskupa s*ogur* 2. hæfte, Editiones Arnamagnæanæ, Kbh. 1978, s. 175ff.

Bibelsitater skulle ha en funksjon som belegg innenfor rammen av en teologisk tankegang og god bibelkjennskap kunne gi seg utslag i hyppig sitering. Det var vanlig med innstrødde bibelsitater og -allusjoner i bispevitaeer, særlig hyppig synes referanser til Salmenes bok og Paulus' skrifter å forekomme innenfor denne genren. Når det gjelder bruk av bibelord i norrøn religiøs prosa, kommer det stadig igjen at kirkens ledere representerer Kristus, og at det som er sagt om ham, kan tas om kirkens biskoper og prester.

Forfatteren av *Þorláks saga* åpner bibelanvendelsen med Ordspr 22,1a, "Godt navn er mer verd enn stor rikdom", forsynt med innledningsformular, 178,6f. Han tar utgangspunkt i sin egen samtids oppfatning og vurdering av Torlak, i det at hans navn er elsket av dem som har hørt om ham. Så fortsetter han med å si at Gud har ledet det slik at ordene fra den vise Salomo skulle oppfylles. Bearbeideren tolker og aktualiserer bibelordet slik at Torlaks navn er blitt dyrebart for den som har fått hjelp ved å påkalle det, og gir således en spiritualiserende utlegning. Mellom dette og neste skriftsted kommer et hjemlig ordtak 1,14f, "det er spådom i det de kloke sier". Forfatteren har i tankene påkallingen av helgennavnet og den helbredende kraft som slik kan bli virksom. Han fortsetter umiddelbart med et bibelsitat (1,16f) hentet fra Fork 7,2a "som den hellige Skrift sier et annet sted: Det er bedre med et godt navn enn en kostelig salve." Sagafortelleren tenker tydeligvis på et kraftfylt navn, et navn det skjer jærtegn ved. Bruken av ordet *smýrsi* 1,18 sammenlignet med 1,20 viser at han har tenkt på salve som var tillagt helbredende virkning, og ikke på et kultrituale med salving som embetsakt. Forfatteren tenker altså på den jevne manns glede av og trøst ved biskop Torlaks navn. Han får fram at helgenens betydning etter sin død bevitner bibelordets sannhet og gir innholdet i det aktualitet og overbevisningskraft.

Umiddelbart etter skriftsitatet kommer en henvisning til allmenn erfaring. Ikke bare Bibelens ord er oppfylt, også et gammel ordtak har fått bekreftet sin sannhetsverdi. Gjennom innledningkapitlet er det dermed gitt en forståelsesramme for den biografisk orienterte framstilling som følger.

I det følgende kapitlet får vi anskueliggjort en aktuell oppfyllelse av bibelske spådommer gjennom ett salmesitat i begynnelsen (Sal 112,2b) og ett i slutten (Sal 34,15) av kapitlet. I det første finner forfatteren et løfte som Gud har oppfylt gjennom det som fortelles om Torlaks slekt og foreldre (2,5), "da han lovet gjennom Davids munn at rettferdige menneskers slekt skulle bli velsignet". Torlaks foreldre var gudfryktige, derfor er helgenen blitt mektig på jorden i kraft av sitt embete og sin fromhet. En annen tanke som også ligger nær ut fra middelalderens forståelse av bibeltekst, er at Torlak er blitt mektig gjennom det åndelige avkom han har skaffet seg i kraft av sin fortrolighet med Bibelen, tidlig lærte han seg Salmenes bok (2,13). Det siste av kapitlets salmesitater viser hvilke praktiske følger dette fikk i handling (2,21): "som David lærer i Salmenes bok, at mennesket skal bøye av fra det onde og gjøre godt, søke freden og følge den". Bibeltekstens imperativer er omskrevet til indirekte tale, det som er oppfordring i Vulgata, er blitt til atferdsbeskrivelse og generell regel.

I begynnelsen av kap. 3 omtales at helgenens mor med Guds forsyn og ut fra sin klokskap innså hvilken fortreffelig prest Torlak ville bli (3,1f). Menneskets forstand og Guds forutviten forenes i oppfyllelsen av bibelordet og fungerer sammen. En referanse til Paulus (3,9) gjelder 1 Kor 11,1 "Vær dere mine etterlignere som jeg er Kristi". Sagaforfatteren presenterer ordet som noe Paulus skal ha sagt til sine disipler, og foretar dermed en viss tilpasning av det til den sammenhengen han ønsker å bruke det i, det omfattet et livsprogram som Torlak hadde lært av sin fosterfar.

Etter beretningen om at Torlak er blitt presteviet, kommer først omtale av hans rituelle aktpågivenhet, så av hans ytre, menneskelige suksess og handlemåte, og dernest en karakteristikk. Gjennom dette lager forfatteren en ramme om og en innledning til allusjonen til Sal 132,9 i det følgende, "Han ble prydet atter på nytt med mange gode egenskaper, og aller mest med dem som David sa var særskilt viktig for prestene, nemlig at de skulle ikke søg hjelperåder og rettferdighet" (4,17). Ordene som i salmen rettes til prester, blir for mannen bak *Þorláks saga* til guddommelige dyder og til karakteregenskaper og holdninger som preget Torlaks hele livsferd. Torlak blir en bibel for dem han omgås. I kapittel 5 kommer forfatteren så til dyden *littillæti*, to skriftsteder mot slutten av kapitlet understreker idealet som Torlak representerer på dette området (5,35ff), idet Luk 14,11b er koblet sammen med Matt 11,29: "Etter den allmektige Guds frelsesråder når han sier så: Hver den som gjør seg selv liten, skal opphøyes, og lær av meg for jeg er mild og ydmyk i mitt hjerte og dere skal finne hvile for deres sjeler". Noen linjer lenger nede (6,8) kommer fortsettelsen av det siste skriftsitatet. Folk fikk erfare det som Gud sier slik, hevder forfatteren, "at mitt åk er mildt og min byrde lett" (Matt 11,30). På denne måten vil han framheve at den felles erfaring stemmer med Skriften, og skriftordet er oppfylt i den vordende biskopens virke for folket. Han hjalp i vanskelige saker, tok av dem tunge byrder (6,13), og la i stedet på dem Guds lette byrder. Biskopen handlet altså i samsvar med Jesu ord og på hans vegne, idet han oppfattet skriftordet konkret. Her er altså gitt en vurdering av hans sosiale, humanitære innsats, og det er sagt at den skrifttemålsordning som tillegges ham, fikk stor positiv betydning.

Forfatteren fortsetter så med å berette at Torlak så vel som en annen prest hørte avgjort inn under betegnelsen "denne verdens lys" som "den allmektige Gud" brukte på sine apostler (Matt 5,14) fordi "de lyste på nådens vei til den evige glede" (6,18). Videre heter det at en kunne se av deres atferd i hverdagen at de sjelden glemte det som "Gud sa til sine disipler: La deres lys lyse for menneskene, sa han, så de kan se de gode gjerninger dere gjør, (og) de kan ære deres far, han som er i himlene" (Matt 5,16). De to prestene blir altså sammenlignet med apostlene, og Jesu ord til disse siste blir Guds ord til dem. Det ligger et bevisst kirkesyn og et kirkelig program bak dette. Etter å ha omtalt deres konkrete ytre atferd og hjelpende virksomhet, går forfatteren over til det indre hos de to prestene, idet han beskriver deres samdrøktighet i det gode ved hjelp av Apg 4,32: "som Lukas sier om Guds apostler, at det måtte synes som om de hadde ett hjerte og én ånd" (6,26). Kapitlets fire skriftsteder gir uttrykk for hvordan bibelord satte norm og viste vei etisk sett. De virket pasifiserende og samlende ut fra den kraft som lå i det bibelske forbilde og den representasjon Bibelens

innhold hadde fått med Torlak.

I kapittel 7 kommer forfatteren inn på den lydighet og disiplin som fordres av en som lever under regel, under referanse til "Den allmektige Guds ord" i Luk 14,33 (7,13ff) om å gi avkall på det en eier. Skriftordet var til stede i Torlaks sinn som en retningsgivende drift, og ble realisert gjennom konkret atferd (7,13f).

Forfatteren kan litt lenger ute vise hvordan Torlak gjennom sitt lederskap oppfyller Bibelens ord om menighets- og kirkefelleskap (7,42ff). Han legger vekt på den enhet og det innbyrdes fellesskap helgenen greide å etablere, Torlak blir slik framstilt som en kanal for Guds nåde. Gjennom sitt virke som abbed i augustinerklosteret i Pykkvabær ble Torlak et vitne om sannheten i Matt 18,20: "Han bad dem å holde fast på kjærlighet og endretighet seg imellom, og viste dem hvor mye som ble oppnådd, idet Guds Sønn sier slik, at hvor noen kommer sammen to eller tre i hans navn, der vil han være blant dem" (7,42-45). Skriftordet blir et underbyggings- og bevissted for den kjærlighet og det samhold som rådde innenfor regelens fellesskap.

Torlaks tjeneste som abbed blir også sett som en realisering av den lærdom som finnes i 1 Tess 5,17-18a (8,7-9): "etter det som apostelen Paulus har lært i sitt brev: Bed for dere uavlatelig, og gjør Gud takk for alle ting". Mens dette skriftordet gjelder bønn, hoper forfatteren i den umiddelbare fortssettelse opp en rekke andre skriftsteder som dreier seg om henholdsvis gode gjerninger og god tale, Matt 24,13, 1 Kor 15,33 og Sal 39,3. Skriftordene synes å være oppfattet som formaninger og eksempler, og demonstrerer en tropologisk (moralsk) skriftforståelse. I gjengivelsen av Jesus-ordet fra Matteus-evangeliet er det foretatt en aveskatologisering og en dreining over til å la det framheve gode gjerninger (8,10). Sitatet fra Salmenes bok skal understreke hvor viktig det er å holde seg borte fra "verdslige og vonde ord" i klosterlivet (8,14). Ordet *humiliatus sum et silui a bonis* fra Sal 39,3 (Vulgata 38,3) er i gjengivelsen satt inn i en aktuell anvendelsesramme (8,16f): "jeg er ydmyk, sa han, og jeg tiet om det gode". Utgangspunktet er den aktuelle situasjon som forfatteren anbringer Torlak i for å få anledning til å vise den fromme helgenens overensstemmelse med bibelske idealer på dette punktet også.

Siste halvpart av kap. 8 er viet omtale av jærtegn knyttet til Torlak, og forfatteren innrømmer at disse har vært moderate og ikke helt entydige. Også på dette punkt kan han vise til Skriften: "for så sier Den hellige skrift: Ikke skal du rose en mann mens han lever, ros ham når livet er slutt, og gi ham ære etter fortjeneste i livet" (8,41f), JesSir 11,30a. Det samme sier for øvrig den hjemlige tradisjon som er nedfelt i Håvamål strofe 81. Det er kommet utfyllende tillegg til skriftordet i gjengivelsen, bibelsk og hjemlig tradisjon flyter her sammen.

Vi får i kapittel 10 høre hvordan Torlak i anledning av sin utreise til Norge "søkte til ordene av apostelen Paulus: Ikke skal du skjelve av frykt for menneskers onde anslag, sa han" (10,19f). I den form ordet er sitert, er det ikke å finne i Bibelen, nærmest kommer en versjon av JesSir 11,28 som hører hjemme i Pålsmessen 25. januar. Det tas som en oppfordring til Torlak selv, og gir en begrunnelse for det han gjør. Han lar altså ikke folk holde ham fra å reise til Norge selv om det er konflikt mellom Norge og Island.

Etter at han er kommet til Norge, møtte Torlak problemer, men lot dem

ikke gå inn på seg, og viste dermed at "hans hensikt var fullstendig slik som den David lærer (om) i Salmenes bok, at det er bedre å stole på Gud enn på høvdingen", Sal 118,9 (11,9f). Igjen tenker og handler Torlak i overensstemmelse med bibelsk forbilde. Han blir på denne måten formet av Gud etter det ideal en mente kong David hadde stilt opp. Han har en innstilling som er i overensstemmelse med Skriften, og gjennom denne får han kraft til å bevare jamvekt og til å handle i samsvar med hvordan et fritt menneske *bør* være og opptre. Dermed vinner han en fasthet som frir ham fra vansker. Erkebiskop Eystein kom derimot i store vansker "da han ville elske begge parter" (11,12), dvs. holde seg inne både med Gud og høvdingene, sier forfatteren med en allusjon til Matt 6,24, evt. til Luk 16,13. I formuleringen synes det å ligge en kritikk av erkebiskopens holdning i vigslingssaken.

Forfatteren kan deretter vise til at 1 Pet 2,1, som han feilaktig tilskriver Paulus, førte til forsoning og fred da det ble etterlevd i praksis fra erkebiskopens side: "og han ville gi akt på det som apostelen Paulus lærer (om) i sitt brev: Frykt Gud, sier han, og ær kongen" (11,12-14). Den verdslige makt gav sitt samtykke til bispevigselen, og Torlak ble bispeviet av erkebiskop Eystein, heter det. Igjen har Skriften fungert som dynamisk drivkraft og styringsfaktor.

Erkebiskop Eystein hadde fått et meget godt inntrykk av Torlaks verdighet, heter det, han hadde alle de gode egenskaper som hører en biskop til. For å konkretisere dette henter forfatteren fram et bibelsk forbilde fra pastoralbrevene, og gjengir den biskoppelige dydskatalogen Tit 1,7-9 i en rekke allittererende ordpar. Det ser ut til at han har supplert skriftstedet med elementer fra 1 Tim 3,2f, kanskje fra Tit 1,7 og fra andre steder (11,35-40). Forfatteren legger vekt på de positive ting, og skjærer vekk de egenskaper Paulus sier biskopen *ikke* skal være i besittelse av. Sannsynligvis har han tilpasset katalogen etter sitt kjennskap til Torlak. Han har således ikke tatt med *unius uxoris virum* fra 1 Tim 3,2, ettersom Torlak forble ugift.

I det følgende får vi noen trekk fra helgenens virke som biskop. De som ikke rettet seg etter milde påminnelser, irettesatte Torlak med måteholden strenghet og saktmodige refselsler (12,17f). Her får vi en nyansering i bildet av Torlak som skriftefar i forhold til det som er sagt tidligere om temaet. At han har opptrådt i samsvar med apostolisk råd, blir imidlertid framhevet ved sitat fra pastoralbrevene: "slik apostelen Paulus lærte Timoteus: du skal advare og be og irettesette med all tålmodighet og undervisning", 2 Tim 4,2b (12,18-20). Det blir flere ganger sagt at embetsførselen skjer *j gvds augliti* "foran Guds ansikt", som svarer til den bibelske formel *coram Deo*, se 9,22; 12,34 og 12,37.

De som hørte hans lære måtte alltid komme i hu hva "David sier i Salmenes bok, at dine ord, Herre, er søtere i halsen, sier han, enn bivoks og honning i min munn" Sal 119,103 (12,42f). Her har forfatteren latt salmeordet gjengi det allmenne omdømme. Nå er det oppfylt for Torlaks vedkommende det som Gud i Matt 24,47b hadde lovet dem som ofte ble funnet i våking: at han "ville sette dem over alle gode ting etter dette livet" (12,54) Torlak våket nemlig lenge om nettene mens andre sov, og bad nidkjært, så han skulle oppnå det "som Gud sa: Salig er den tjener, sier han, som Herren finner våkende når han kommer for å gjeste ham" Matt 24,46 (12,48f). Det er den gode og tro tjener fra Jesu lignelse

som her er modell for Torlak. Forfatteren beveger seg her hele tiden innenfor rammen av Jesu ord om sin gjenkomst til uventet tid, men metaforen med den gode tjener er individualisert og av-eskatologisert ved at den blir tolket om den enkeltes død.

Umiddelbart etterpå fortsetter forfatteren med påfyll av beleggsteder fra Skriften, øyensynlig for ytterligere å underbygge at Torlak handlet bibelsk og dermed riktig. 12,49f heter det med Matt 24,42 at "det er også sagt i Guds påbud, der han selv sier: Dere må våke, sier han, for dere vet ikke på hvilken tid Herren kommer".

Vitaet går nå over til å omtale Torlaks faste, og knytter til Bibelens begrunnelse for denne praksis. Helgenen kom med sin faste i hu "det som Herren selv sa i evangeliet, at det var en slags djevelens fristelse" Matt 17,20 (13,2-4). Så følger en anvendelse av innholdet i skriftstedet på Torlak, som hadde latt bønn og faste følges at i livet fordi han ville seire over all djevelens fristelse.

Deretter går fortelleren over til et nytt område: Torlak hadde trøstet dem som før var bedrøvet, og han hadde holdt fram for dem saligprisen Matt 5,4b, det 5. Matteus-sitatet på rad: "det som Herren selv sa at de er salige som nå sørger, de skal selv siden trøstes" (13,6-8). Det ser ut til at Lukas-versjonen av Bergprekenen kan ha virket inn, den norrøne gjengivelsen har nemlig et *nu* som synes å gå tilbake på *nunc* som forekommer to ganger i Vulgatas versjon av Luk 6,21. Samme tema er framme i neste sitat, fra Johs 16,20d: "og i et annet evangelium, der han talte mederes sorg skal vendes til glede, sier han" (13,8f).

Forfatteren går nå videre med å vise hvordan Torlak konkret går Guds ærend ved å forlike uforlikte, forene motsetninger og stille vrede. På dette feltet har helgenbiskopen både reagert riktig på ordtaket "vrede sliter sterkt på menneskenes innsikt" (13,11) og oppfylt de to skriftstedene Jak 1,20 og Rom 12,21, som begge tillegges Paulus (13,12-14). Igjen er det forfatterens anliggende å gi moralsk anvisning for sagaens publikum. Forfatteren glosserer det siste skriftstedet, og innleder på tradisjonell vis med *pater*, idet han sier at det å vinne over det vonde med det gode er å overvinne vrede med "tålmodighet og godvilje". Her henter han fram relevante eksempler fra Torlaks karakter og livsferd.

Så følger et nytt ledd i Torlaks dydskatalog, med referanse til og sitat fra Åp 1,3 "han så ofte i hellige bøker og læste i hellige skrifter, for han glemte ikke det som apostelen Johannes sier i sin bok: Salig er den som leser og hører ordene i denne bok og iakttar de ting som er skrevet i den" (13,16-18). Torlaks iver etter å lese religiøse skrifter blir grunnlagt med et skriftsted som angivelig skal ha ligget i ham og drevet ham til dette. Forfatteren forandrer imidlertid litt på bibelstedet under gjengivelsen for at det skal passe på Torlaks situasjon, idet han gjengir *verba prophetiae* med "ordene i denne bok". Igjen finner vi samme mønster som vi har møtt tidligere: Et tema blir angitt, og bibeltekst blir tatt ut fra sin sammenheng i Skriften og anvendt på Torlak for å skriftbelegge et tyema fra hans liv. Det samme er tilfelle når det videre heter at han så hvor nødvendig det var å kjenne det som er godt, "slik David sier i Salmenes bok: Kom, sønner og hør på meg, og jeg skal lære dere hvordan en skal frykte Gud" Sal 34,12 (13,20f).

Den hellige Torlak var stadig opptatt med å skrive, heter det, og han skrev

alltid på "hellige bøker" (13,22). Med dette må det være ment religiøse skrifter, oversettelser av helgensagaer osv. Så fortsetter forfatteren med å si at Torlak gjorde dette "etter eksempel av apostelen Paulus, som sier i sitt brev: Vi skriver ikke til dere om annet enn det som dere mest trenger til å lese og å vite" 2 Kor 1,13 (13,22f). Torlak går altså fram etter Paulus' eksempel og skriver til avhjelp av oppbyggelse, trøst og formaning for de kristne han har tilsyn med og ansvar for. Hva han enn hadde å gjøre, så var hans lepper aldri tause fra Guds lovprisning og forrettelse av bønn. Dette er et nytt pluss ved Torlak som manifesterte at han tenkte i samsvar med Skriften: "for han gav akt på det som apostelen Jakob sier i sitt brev: at mye makter innfor Gud et rettferdig menneskes vedvarende bønn" (Jak 5,16bc). Uttrykket *adsidua deprecatio* er oppfattet som vedvarende, uopphørlig, uavlatelig bønn, og forfatteren har tydeliggjort ved å føye inn *fyrir gudi*.

Torlaks rituelle opptreden blir også viet plass noe lenger ute i sagaen. Som ledd i sitt andaktshold sang han den første Davids-salmen mens han kledte seg, 16,46ff: "og deretter den første salmen i Salmenes bok, og han lot seg aldri gå av minne om i salmen, at den er salig som ikke går etter dårlige råd og ikke samtykker i onde ting sammen med syndere og ikke dømmes urette dommer og jevnlig tar vare på Guds lov". Ordene gjengir Sal 1,1-2a, forfatteren forkorter og endrer litt, og typisk nok er *cathedra* oppfattet som dommersete.

Litt lenger ute får vi høre om at når han fikk vanskelige saker å håndtere sang han *Mitte michi domini auxilium de sancto*. Kirby holder dette for "most probably an adaptation of Ps 20,2" (16,62f). Etter at han hadde spist, sang Torlak begynnelsen av Sal 34,2 (33,2 i Vulgata), *Benedicam dominum omni tempore*. Når han gikk til sengs, sang han "den salmen der Herren minner om sitt løfte at de skal stå urokkelige som ivaretar sitt råd på rett vis og ikke forakter andre verken i ord eller ferd", øyensynlig en allusjon til Sal 15,1.

Så føres adressatene over til et tema som delvis har vært behandlet tidligere: Biskopen var mild og myk i alle gode samtaler og gav gode råd i alt han ble oppsøkt for. Nå har han da også oppnådd det "som Gud har lovet dem som var sinnet på den måte som han sier i evangeliet: Salige er de saktmodige, for de skal arve den evige jord" Matt 5,4a (13,21). Forfatteren gjengir her første halvpart av det bibelvers han benyttet siste halvpart av lenger framme i kapitlet. For å få innholdet til å passe på biskopen, skriver han *terram* om til *eylifan jord*, og får dermed en metafor for himmelriket, saligheten. Det benyttes altså en spiritualiserende skriftfortolkning for å få fram et poeng som passer på helgenen.

14,3 fortelles at Torlak sang messer hver dag "og mintes stadig Guds sønns lidelse", dette siste framhever at Torlak var opptatt av evangeliens lidelseshistorie. Videre forteller forfatteren at Torlak brukte mye tid på å elske fattige personer, han kledde frosne og gav mat til sultne, og gjorde annet som det var aktuelt å ha med seg på *doms degi* (14,7), som det heter med en allusjon til Jesu domstale Matt 25,35f og med tydelig markering av meritum-perspektivet.

Forfatteren fortsetter så med å omtale biskopens velgjerninger. Torlak gjorde heller etter Guds eksempel enn etter menneskenes, heter det 14,13f, han som først vasket sine disiplers føtter og siden lot seg pine". Så trekker forfatteren

fram Joh 13,15 i noe fri gjengivelse: "Guds Sønn sa også slik, da han hadde vasket føttene til sine disipler: Gjør dere etter mine eksempler, de som jeg nå gjør med dere" (14,15-17). Et nytt moment trekkes nå inn: Torlak gjorde velgjerninger i hemmelighet, "slik Gud befaler, at ikke skal den venstre hånd vite hva den høyre gjør" (14,21f). Dette er en noe fri og tilpasset gjengivelse av Matt 6,3b, og skal tydeligvis uttrykke at biskopen som god regelgeistlig helhjertet fulgte de evangeliske råd.

Så kommer forfatteren tilbake til biskopens måte å samtale og veilede på, under som utenfor skriftemål. Torlak var ofte vant til å ha samtaler med "gode og velsedete personer", slik ville han styrke dem i deres godhet. Dem som bekjente sine synder for ham, viste han barmhjertighet mot "med skriftepålegg som var lette å bære". Han gikk her fram etter profetordet Esek 33,11b: (14,29-31): "For dette sa Herren: Jeg vil ikke et syndig menneskes død, sa han, men heller vil jeg at han vender seg til meg og lever". Forfatteren bytter imidlertid ut at den ugudelige vender seg fra sin vei med det at han vender seg til Gud.

Et nytt trekk er at av dem som ikke ville høre på verken blide eller harde ord fra Torlak og dermed viste at de ikke ville se sin synd, uttalte han forbud for (*forbodadi*) noen, andre bannsatte han (14,38-40): "i overensstemmelse med det som Kristus bød sine disipler skal dere tukte deres brødre i kjærlighet, men dersom de ikke vil la seg tukte, da skal dere avsky dem som kjettere eller hedninger". Her har forfatteren gitt et noe omtrentlig sammendrag av innholdet i Matt 18,13-17, men uten å referere den prosedyre for menighetstukt som er gjengitt der. Typisk nok setter han personen Torlak i fokus, mens menigheten og kirken spiller en meget tilbaketrekkende rolle.

Straks etter fortelles det at biskop Torlak bar tålmodig motgang som folk skaffet ham, og var dypt bedrøvet over menneskenes synd, han samtykket aldri i onde personers dårlige oppførsel, for "han var ivrig etter å høre på det som Gud sier: Salige er de saktmodige, for de skal kalles Guds sønner" (14,43f), som det heter med en sammenblanding av Matt 5,4 og 5,9.

Kapittel 14 avsluttes med å si at Torlak syntes menneskenes ulydighet var ille, "for han (dvs. Kristus) helbredet de sjelesår hans undermenn hadde, slik det var gitt apostelen Paulus (å gjøre) i kristenheten i hans dager" (14,45f). Igjen er det understreket at det var den store apostelens verk biskopen førte videre. Ved begynnelsen av kapittel 15 kommer forfatteren tilbake til biskopen som forvalter av nøkkelmakten, idet han gir en allusjon til Matt 18,18, evt. Matt 16,19 med ordene "å binde eller løse på vegne av Guds råd" (15,2f). Om Torlaks omgang med binde- og løsemakten heter det: "Han lot seg ofte komme i hu det som David sier, at Herren elsker miskunn og rettferdighet" Sal 83,12.

Enkelte konkrete trekk fra biskop Torlaks siste tid er tatt med, vi får bl.a. høre om hvordan han frimodig satte fastbestemmelsene til side. Ved omtale av Torlaks sykdom trekkes inn et innledet sitat fra 2 Kor 12,9: "og dette var som en kunne vente etter det som apostelen Paulus sier, at kraften fullendes ut fra skrøpeligheiten" (16,33f). Igjen er det parallellen med Paulus som er framme.

Kapittel 18 som forteller om Torlaks dødsleie, har ingen skriftsteder, men vi finner et par skriftallusjoner som viser at forfatteren nå er opptatt med å framstille helgenen i Kristus-identifikasjon. Når Torlak blir rost, heter det at "han

svarte intet, 18,44f. Her opptrer Torlak som Jesus gjorde foran Pilatus ifølge Mark 15,5pl. Seinere heter det at Gud gav ham den ære "at han tørstet ved sin død som Guds Sønn selv" (18,71), en allusjon til Joh 19,28b. Kristus-imitasjonen Torlak presenterer i sin siste stund er altså å betrakte som uttrykk for en nåde Gud gir ham. Helgenens død blir kommentert med at Gud gjennom den demonstrerer det som han sa gjennom Davids munn, at "hellige menneskers død vil være kostelig" Sal 116,15 (18,74f). Umiddelbart etter kommer forklaringen på hvorfor dette ble erkjent å være slik: alle syntes det var bedre å være hos Torlak etter at han var død enn det var å være hos mange som levde. Slik blir det gitt en belæring om velsnelsen ved et hellig levnet. Ved avslutningen av Jærtegnbolken får vi høre at Gud utvirker ved Torlaksskrinet i Skálholt (83,18) at det glade budskap om befrielse og frelse blir konkretisert gjennom helbredelser, på samme måte som det ble ved Jesu jordiske virke, en allusjon til Matt 11,5.

Vi får gjennom *Þorláks saga* et inntrykk av bibelutlegning og bibelanvendelse i geistlig miljø på Island på 1200-tallet. Det dreier seg stort sett om en praktisk, folkelig, spiritualiserende, aktuell skriftanvendelse, mer argumentativ enn meditativ, ofte tropologisk (moralsk) orientert. Vi mener å ha funnet en rekke tydelige spor av unøyaktig og tilpasset oversettelse som kan skyldes sitering direkte etter hukommelsen.

Det har vært hevdet at det var karakteristisk for bruk av skriftsteder i middelalderen at man ikke tok hensyn til den kontekst de hørte hjemme i. En kan imidlertid ikke se at dette trekk dominerer i *Þorláks saga*, tvert imot spiller ved en rekke anledninger bibelsitatets sammenheng med den omliggende bibeltekst en avgjørende rolle for anvendelsen. Det kommer tydeligvis av at vi her har for oss en grundig kjenner av bibeltekst, en som er fortrolig med sammenhengene de siterte ordene er hentet fra.

Vi finner en rik flora av varianter når det gjelder innføringsord for skriftsteder. Forfatteren kan skrive at "skriften sier", "den hellige skrift sier" eller han kan uttrykke hvilken person som sier det, eller vi finner uttrykk som "David lærer" eller "Gud sier". Gud kaller sine disipler "denne verdens lys" kan det hete 6,18, men det kan også hete "Guds Sønn sa..." eller "selve Guds Sønn sa" (8,9). Det sondres mellom direkte ord av Jesus (som til dels blir tillagt Gud), og det som en person omtalt i Bibelen eller en bibeltekstforfatter sier. Forfatteren kan leilighetsvis si hvilket skrift i Bibelen sitatet er hentet fra, som 11,37f.

I innledningsformularene til skriftsitatene brukes påfallende ofte betegnelsen Gud for Jesus. Skriftet følger således samme tendens som vi kan merke mange steder ellers også i det bevarte norrøne kristne skriftkorpus. Kristus kan på den annen side uten videre betegnes som Skaperen, som når det med en allusjon til trosbekjennelsen tales om at "skaperen skal komme hit for å dømme hele menneskeheten". Identifisering av Faderen og Sønnen kan være uttrykk for en tradisjonsbestemt antiadopsiansk tendens som synes å ligge implisitt i den kristendomsforståelse som ble formidlet til vestnordisk område, kanskje er den et ekko fra karolingertidens kristologiske strid.

Vi legger merke til at bibelsitatene i *Þorláks saga* ikke er integrert i teksten - de er bevisst markert. Det er skriftstedene som lyser, som bestemmer orienteringen, og det som stemmer overens med Skriften framheves, annet forties. Et liv

i overensstemmelse med Bibelen avdekkes gradvis gjennom framstillingen. Bibelens ord bestemmer virkelighetsoppfatning, forventninger, handlemåte og resultater. De er til lærdom for andres liv og ferd, men også ledd i en selektiv, skriftorientert biografisk framstilling av Torlak. De ligner mye den bruk av bibelsitater vi finner i latinske bispevitaer fra Europa, men skiller seg ut fra den type integrert skriftanvendelse som er benyttet hos Adam av Bremen, f.eks. Rom 9,18 i bok 2 kap. 44.

Vi finner sammenknytting av ulike skriftsteder, eller at momenter fra ulike skriftsteder blir satt sammen. Vi kan også iakta opphoping av skriftsteder. Stundom kan vitaforfatteren henvende seg til leseren direkte med appell gjennom skriftordene. Den flittige bruken av Paulus-sitater indikerer at samme ånd og kraft som Paulus hadde, fantes hos hans etterfølger Torlak. Bibelordene som er valgt ut til bruk i *Þorláks saga*, gir råd og anvisninger, eller inneholder lovprisning av Gud, og de er benyttet som ledd i generell belæring. De er bare unntaksvis knyttet til konkrete situasjoner i helgenens liv og bare i liten grad relatert til detaljer og enkeltheter. De er snarere med for å gi helhet og perspektiv i skildringen av Torlaks liv, så sagaens publikum kan få hjelp til etterfølgelse.

Vi møter i bibelsitatene underordning under religiøs autoritet, streben etter likhet med bibelske forbilder og etter skjebnelikhet med bibelske skikkelser, først og fremst med Jesus. Å lykkes på dette feltet er midlertid noe som blir gitt av Gud, det er en nådesakt som blir visualisert. Torlaks liv blir dermed illustrasjon til og forklaring på bibelsteder og bibelinnhold. Skriftstatene skal vise hvordan biskop Torlak bevisst strebet etter å oppfylle Skriftens ord, og de skal vise hvordan folk måtte minnes ord fra Bibelen når de så hans atferd. Dette er et vitnesbyrd om at den hellige Torlak satte Den Hellige Skrift høyt. Men det bærer også bud om en sterk tillit til at skriftordet er levende og aktuelt, og er et redskap Gud benytter når han gjennom personer ledet av Ordet demonstrerer sin visdom og sin vilje. Gud bruker personen til å illustrere skriftsteder som demonstrerer sin sannhet ved sin gode og velsignelsesrike virkning, idet de fungerer som manifestasjoner av nåden. Skriften er en dynamisk kraft som påvirker og former gjennom dem som stiller seg til disposisjon for den som kanaler. Skriftordet former personen. Dvs. Gud nyskaper mennesket i sitt bilde ved bruk av Ordet. Helgenen lever i Ordet, det er som en kilde veller fram i hans liv og tale 18,72f. Det er tydeligvis når det gjelder livsførsel og trosholdning skriftstatene blir tatt inn. Dette teller mer enn å bruke dem til markering av ytre begivenheter. Mens forfatteren regner med en subjektiv, individuell oppfyllelse for noen skriftords vedkommende, opererer han med en objektiv, ytre allmenn oppfyllelse for andre skriftord.

Gud gir Torlak de nødvendige skriftsteder i hukommelsen og leder ham til et rett liv ved hjelp av dem. Skriftordene er en dynamisk kraft som er til stede i verden og som det gjelder å forholde seg til. Dette er i prinsippet nokså likt den oppfatning av bibelordenes funksjon som vi kan finne i Kongespeilet.

Skriften, erfaringen og folkelig visdom samsvarer og utfyller hverandre som erkjennelsesmedier i *Þorláks saga*. Dette, som tydeligvis er et grunnleggende prinsipp i sagaen, er i samsvar med den hevdelse av gammel hjemlig tradisjon som finner sted i islandsk historieskrivning i møtet med nye og fremmede

impulser. Samme tendens kan vi finne i de norrøne homiliebøkene forkynnelse, som oppviser klare likhetstrekk med sagan når det gjelder anvendelse av bibelsitater, kombinasjon av dem og innføring av sitater i konteksten gjennom innledende tillegg.

Reidar Astås